

ЗАҢҒЕР

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ЖАРШЫСЫ
ВЕСТНИК ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

№ 2 (175) 2016

Нурлан КАЙЫРБЕКОВ
Председатель Кызылординского
областного суда

7 стр.

**Новшества в судебной сфере –
гарантия качества всей
судебной системы**

Калидула ШАУХАРОВ

Судья Верховного Суда
Республики Казахстан

**Нерешенные проблемы
досудебного контроля**

..... 70 стр.

Бейбут ШЕРМУХАМЕТОВ

Судья Верховного Суда
Республики Казахстан

**Производство по
пересмотру судебных
актов по вновь
открывшимся или новым
обстоятельствам**

..... 15 стр.

Думан МӘУЛЕНОВ

Тараз қаласының мамандандырылған әкімшілік сотының судьясы, заң ғылымдарының кандидаты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ ЖАҚЫН ТУЫС ҰҒЫМЫ

Заң қоғамдағы қарым-қатынастар, үдерістер мен үрдістер ескеріле отырып әзірленеді. Сот істерін қарағанда туыстық қарым-қатынастарға қатысты белгілі бір құқықтық түйіндер мен түйткілдер туындап жатады. Ал туыстық жақындық барлық халықтарға тән.

Өрине, жалпы туыстық жөні бір басқа мәселені ең әуелі әр адамның отбасынан бастау орынды. Отбасына кімдер жатады дегенді анықтап алуымыз керек. Дәстүрлі қазақ отбасы ата-әже, әке-шеше, ұл-қыз болып бөлінетін үш буынның өкілі бас қосқан, бір шаңырақтың астында тұратын жанұя. Дегенмен, үнемі осылай бола бермейді. Тұрмыстық жағдайларға, түсінік-танымдарға, басқа да себептерге байланысты отбасы мүшелері өзгеріп тұратыны даусыз. Бір шаңырақ астында тұру

да, бір мекен-жайға тіркелу де бір отбасы дегенді білдіре бермейді.

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 73-бабына сәйкес құқық бұзушының отбасы-тұрмыстық қатынастардағы адамдарды сыйламауы, былапыт сөйлеуі, қорлап тиісуі, кемсітуі, үй тұрмысындағы заттарды бүлдіруі және олардың тыныштығын бұзуы, жеке тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге де тұрғын-жайда жасалған басқа да әрекеттер, егер бұл әрекеттерде қылмыстық жазапанатын іс-әрекет белгілері болмаса, әкімшілік жауаптылық жүктейді.

Бұл баптың соңында заң шығарушы ескертпе жасап, осы Кодекстің мақсаты үшін отбасы-тұрмыстық қатынастар деп ерлі-зайыптылар, бұрынғы ерлі-зайып-

тылар, бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар, жақын туыстар, ортақ баласы (балалары) бар адамдар арасындағы қатынастар түсінледі деп көрсетеді.

Тәжірибеде жеке тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге де тұрғын-жайда енесі мен келіні, абысындар, жездесі, балдызы, қайынысы, жеңгесі аталған бап бойынша әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғатын әрекеттерді жасауы мүмкін. Алайда, егер олар бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар болып есептелсе, бұл бап бойынша іс-әрекеттері саралануы мүмкін емес. Өйткені Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы бойынша бұл тұлғалар жақын туыстар емес.

Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Неке (ерлі-зайыптылық)

және отбасы туралы кодекстің 1-бап 1-тармағының 13-тармақшасына сәйкес жақын туыстар болып – ата-аналар (ата-ана), балалар, асырап алушылар, асырап алынғандар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек ағалы-інілер мен апалы-сіңлілер (аға-қарындасстар), ата, әже, немерелер танылады.

Осы ретте, егер енесі мен келіні, абысындар, жездесі, балдызы, қайынысы, жеңгесі сияқты өзге де туыстық қатынастағы адамдар бір тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге де тұрғынжайда бірге тұрып жатпаса, не бұрын бірге тұрмаса, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 73-бабында көрсетілген құқыққа қарсы әрекеттер бойынша жауапкершілікке тартылмайды. Бұл тұлғалардың іс-әрекеттерін аталған Кодекстің 434-бабы, яғни ұсақ бұзақылық әкімшілік құқық бұзушылығы бойынша сарапап, жауапкершілікке тарту да мүмкін емес. Өйткені, ұсақ бұзақылық құқық бұзушылығы құрамы қалыптасуы үшін құқыққа қайшы іс-әрекет қоғамдық орында жасалуы тиіс.

Демек, қазіргі заңнама аталған санаттағы тұлғалардың жауапкершіліктен жалтаруына жол береді. Бұл Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде жауапкершілік субъектісі мен құқықбұзушылық объектісін дұрыс белгілемеуден туындап отырған мәселе.

Жалпы Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жақын туыстар институтына қатысты бірнеше мәселе бар.

Біріншіден, жақын туыс түсінігі жоғарыда айтылғандай, Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексінде берілген. Біздің пайымдауымызша, осынау заң актісіндегі жақын туыс түсінігі пікірталас өзегіне айналуы тиіс. Өйткені қазақ халқының туысқандық негізі, қарым-қатынастары үлкен тақырып. «Жігіттің үш жұрты бар» деген ұғымды талдасақ, қазақтың туыстық байланыстарының соншалықты ауқымды, дәлірек айтқанда, күрделі екенін аңғаруға болады. Қазақ жеті атаға дейін қыз алыспайды. Тарихшы-ғалым Ж.О.Артықбаевтың зерттеуі бойынша, туыстық жүйе ата, әке, бала,

үшіншіден, кейбір туынды нормативтік актілерде жақын туыспен қатар жекжат деген түсінік қолданылады. Мысалы жекжат ұғымының түсінігін «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18-қарашадағы № 410-V заңынан кездестірдік. Бұл заң бойынша жекжаттар деп жұбайының (зайыбының) аға-інілері, апа-қарындас-сіңлілері, ата-аналары мен балалары есептеледі

немере, шебере, шөпшек, немене болып жеті буыннан тұрады. Бұл бүгінгі қазақ қоғамында орын алып, әр түрлі деңгейде көрініс тауып отырғаны анық. Туыстық әр ұлыста әр түрлі болып келетіні тағы да рас. Қазақстан – көптеген этностар мен ұлыстардың ортақ мекені. Ал, Заң әр ұлыстың, әрине, бірінші кезекте титулды этнос – қазақтың жайын, қазақтың ұлттық бай дәстүрлерін ескеруі керек.

Екіншіден, әр түрлі заңдық, нормативтік құжаттарда анық айтылмаса да жақын туыстарды әр түрлі түсіну байқалады. Мысалы, шетелге, соның ішінде «Болашақ» халықаралық стипендиясы шеңберінде оқуға жіберу мәселелері бойынша мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 9 сәуірдегі № 187 бұйрығы бар. Бұл бұйрықта «Шетелде, соның ішінде академиялық ұтқырлық шеңберінде оқу конкурсына қатысу үшін құжаттар қабылдау» мемлекеттік көрсетілетін қызмет стандартының 1-қосымшасында Шетелге оқуға баратын Қазақстан Республикасы азаматының сауалнамасы бекітілген. Бұл сауалнаманың 12-тармағында жақын туыстар туралы ақпарат беру міндеттеліп, олардың қатарында ата-анасы, аға-інілері, апа-сіңлілері, жұбайы, балалары, қамқоршылары және/немесе заңды өкілдері көрсетілген.

Баланың қамқоршылары мен заңды өкілдерін жақын туысқа жатқызу дұрыс па? Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңының 27-бабының ережелеріне сәйкес ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаға оның мүлкітік және мүлкітік емес жеке

құқықтарын қорғау үшін Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес қорғаншылық, қамқоршылық немесе патронат белгіленеді. Қорғаншылық он төрт жасқа толмаған балаларға белгіленеді, ал қамқоршылық он төрт жастан он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағандарға белгіленеді. Жергілікті атқарушы органдар қорғаншылық және қамқоршылық органдары болып табылады. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған, соның ішінде тәрбиелеуші, емдеуші немесе басқа мекемедегі балаға Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес патронат белгіленуі мүмкін. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Кодексі 122-бабының ережелеріне сай мыналарды:

1) сот әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі деп таныған адамдарды;

2) сот ата-ана құқықтарынан айырған немесе сот ата-ана құқықтарын шектеген адамдарды;

3) Өзіне Қазақстан Республикасының заңында жүктелген міндеттерді тиісінше орындамағаны үшін қорғаншы немесе қамқоршы міндеттерінен шеттетілген адамдарды;

4) егер сот олардың кінәсі бойынша бала асырап алудың күшін жойса, бұрынғы бала асырап алушыларды;

5) денсаулық жағдайына байланысты қорғаншы немесе қамқоршы міндеттерін жүзеге асыра алмайтын адамдарды қоспағанда, тек қана кәмелетке толған адамдар қорғаншылар немесе қамқоршылар бола алады.

Демек, қорғаншы, қамқоршы немесе патронатты тәрбиеші болғысы келетін тұлғалардың балаға туыстық жақындығы міндеттелмейді. Яғни, мүлде бейтаныс адам бола алады. Ал жоғарыда келтірген стандартқа сәйкес бұл тұлғалар жақын ту-

ыстар қатарынан табылған. Бұл қаншалықты дұрыс? Ойланатын, талдайтын мәселе.

Үшіншіден, кейбір туынды нормативтік актілерде жақын туыспен қатар жекжат деген түсінік қолданылады. Мысалы жекжат ұғымының түсінігін «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18-қарашадағы № 410-V заңынан кездестірдік. Бұл заң бойынша жекжаттар деп жұбайының (зайыбының) аға-інілері, апа-қарындас-сіңлілері, ата-аналары мен балалары есептеледі.

Жекжат түсінігін қолданған тағы бір құжат деп Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2015 жылғы 30 сәуірдегі № 71 қаулысымен бекітілген «Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» акционерлік қоғамының басшы қызметкерлерін сайлауға (тағайындауға) келісім беру» мемлекеттік көрсетілетін қызмет стандартын алсақ болады. Онда «Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» акционерлік қоғамының басшы қызметкерлерінің лауазы-

мына үміткер туралы мәліметтер деген бөлім бар. Соның бір тармағында үміткер жұбайы (зайыбы), жақын туыстары (ата-анасы, аға-інісі, апа-сіңлісі, қарындасы, балалары) және жекжаттары (зайыбының ата-анасы, аға-інісі, апа-сіңлісі, балалары) туралы мәліметтерді көрсету қажеттігі жазылған.

Осы екі мысалдан әрбір ведомство туыстық мәселесін өз қалауынша анықтап отырғаны байқалады. Шын мәнінде олардың жекжат деп отырғаны ер-азаматтың қайын жұрты. Бұл жерде көңілге келетін түйткіл сол, қазақ дәстүріне сай жігіттің үш жұрты бар десек, соның бірін ғана жекжат тізіміне енгізіп отыр. Қалғаны ескерусіз. Неге бұлай? Түсініксіз. Жалпы алғанда сыбайластық тамырын тек туыстық байланыстарға тіреп қою орынсыз. Заңға қайшы әрекеттер тек туыстық негізінде ғана емес, әріптестік, көршілік, ауылдастық, т.б. негізде туындауы әбден мүмкін. Қай халықта болмасын туыстық қарым-қатынастар қасиетті, сондықтан оны орынсыз әр жерге тықпалау дұрыс емес.

Рас, туысына көмектесу, оның заңды-заңсыз екенін білу тұрғысынан алғанда анықтау қиын түйіндер, күрмеулер көп. Кейбір ұлттық топтар қауым боп бірігіп жүреді. Мысалы сығандар күрдтер, тағы басқалар. Олардың ішінен туысы қайсысы, басқасы қайсысы екенін табу қиын. Ал қазақ алыс-жақын туыстарымен етене араласатын халық. Бұл сот істерін шешуде көп қиындық тудырады. Осының бәрін ең алдымен заң шығарушы ескеруі тиіс.

Қорытындылай келгенде, жақын туыс мәселесі Неке және отбасы кодексінен бастау алуы және бұл заңда туыстық жөніндегі ұғымдардың айқын сипаттамасын, заңдық негізін толық белгілеп алу керек. Өзге заңдар, түрлі нормативтік-құқықтық актілер туыстық жайын өз еркінше шешпей, сол заңға қатан сүйенуі керек. Жалпы заңнамада туысты жақын және алыс деп екіге бөліп көрсету кейбір қоғамдық қатынастарды реттеуде қажет те болар. Оны ой елегінен өткізіп, оңтайлы шешім тапсақ, дұрыс болар еді деп пайымдаймыз.

Жалпы Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жақын туыстар институтына қатысты бірнеше мәселе бар.

Біріншіден, жақын туыс түсінігі жоғарыда айтылғандай, Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексінде берілген. Біздің пайымдауымызша, осынау заң актісіндегі жақын туыс түсінігі пікірталас өзегіне айналуы тиіс. Өйткені қазақ халқының туысқандық негізі, қарым-қатынастары үлкен тақырып. «Жігіттің үш жұрты бар» деген ұғымды талдасақ, қазақтың туыстық байланыстарының соншалықты ауқымды, дәлірек айтқанда, күрделі екенін аңғаруға болады. Қазақ жеті атаға дейін қыз алыспайды. Тарихшы-ғалым Ж.О.Артықбаевтың зерттеуі бойынша, туыстық жүйе ата, әке, бала, немере, шөбере, шөпшек, немене болып жеті буыннан тұрады. Бұл бүгінгі қазақ қоғамында орын алып, әр түрлі деңгейде көрініс тауып отырғаны анық. Туыстық әр ұлыста әр түрлі болып келетіні тағы да рас. Қазақстан – көптеген этностар мен ұлыстардың ортақ мекені. Ал, Заң әр ұлыстың, әрине, бірінші кезекте титулды этнос – қазақтың жайын, қазақтың ұлттық бай дәстүрлерін ескеруі керек.

